

MÓRA MŰHELYÉBŐL

Gombó Pál

EMLÉKMŰ

Mórának van egy kötetben meg nem jelent, s még Vajda László kitűnő bibliográfiájában sem szereplő cikke 1908-ból Plágium-tudomány címmel. Arról szól, hogy „minden fa megkapja a maga hernyóját”, minden írónak kijár a maga kutatója, aki kideríti, hogy az író mit honnan lopott össze.

Ez így persze ironikus, öngúnytól sem mentes megfogalmazása annak, hogy a kutatás számára valóban igazolt és mindig érdekes, megtudni, *írónk milyen forrásból merítettek*, és — ez még fontosabb — az elődököt vett tárgyat *hogyan formálták át saját ízlésük, világlátásuk, eszméik szerint*. A népköltészet és a középkori irodalom nem is törődött az eredetiséggel. Sem Molière, sem Shakespeare nem volt „eredeti”, a mai fogalmak szerint: témáikat egyaránt merítették ókori szerzőktől, legendákból, mesékből, élő szájhagyományból, vagy éppen elődeik, kortársaik gyöngécske műveiből. A modern irodalomban Anatole France alkalmazta és fogalmazta meg az elvet: *témáimat onnan veszem, ahol találok!*

Móra, bár nem mondotta ki, *szintén ezt vallotta*. Tárcainak, elbeszéléseinek témáit, regényei egy-egy motívumának, epizódjának tárgyait megtaláljuk a népköltészetben, a világirodalom anekdoták között, mint ismert „vándormotívumot”, középkori legendáriumokban, sőt mi több: író-társainak, Tömörkény Istvánnak és Juhász Gyulának elbeszéléseiben, tárcáiban.

Csak néhány példát. Először pár szót. A hitvány bort adó szőlőről Móra is sokszor leírja a Tömörkénytől tanult paraszti átkot: *Verje el az isten a tövít útról útra...* Szinte idéli Tömörkénytől a paraszti esztétika elvét: *Nem az a szép, ami szép; ami nekem tetszik, az a szép!* Az is gyakori mondás Móra műveiben: *sönkit se köll a hitéből kiverni*; Tömörkény úgy írja: *zavarni...* A homoki ember egyszerű tréfája a városival, aki panasolja kint járván, hogy *nagy a homok: nem nagy az, inkább kicsi, de — sok!* Az a népetimológikus tréfa, hogy *foja van az üdönék; lá fog az idő* — szintén Tömörkénytől való megfigyelés; Móra is fölhasználja. A „hazulról gyűjték kend” jelképes mondatát (hogy ti, akkor otthonról hozzon is valami ajándékot a hivatalbeliek számára) ugyancsak Tömörkény műveiben találjuk először. Ő használja az *alelülő* szót, amely Mórának annyira megtetszett, hogy többször is él vele. Ir a *Jupiter meglovöldözése* című Móra-tárcából ismert esetről, a Szeged fölött elhúzó Zeppe-

lin históriájáról is. Tömörkény írja meg azt is elsőnek, hogy Tápén a lányok leszíjjazzák a mellüket, nagyra ne nőjön, mert az a helyi erkölcsi szemlélet szerint világi hivalkodást jelent, parázna hajlamot. Móra a *Négy apának egy leánya* című regényében fölhasználja ezt is.

Vasút akar lenni — ilyen címmel Tömörkénynek is, Mórának is van novellája. Az egyik 1912-ből, a másik 1925-ből. A tárgy szükségképpen hasonló — a kisvasútról szól —, de részleteiben persze teljesen eltér a két írás egymástól. De a cím Móra kezén nyilván Tömörkény-ihletés.

Ugyancsak Tömörkény megírta már, hogy a tanyai asszony „csökölyli” Árpád apának Munkácsy *Honfoglalás* című képén. Móra *Szél ángyó* szájába adja a paraszti ideáltípust és jellemző kritikát megnyilatkozását.

Tömörkény 1916-ban írta *János a földdel* című kis karcolatát. Talán ő is, Móra is, *Tonelli Sándortól hallotta a történetet*, aki a fronton maga volt tanúja a jelenetnek. Utóbb, 1920. június 23-án a Dugonics-Társaságban *A magyar föld legendája* címmel el is mondta.

Egy rejtély azért még van. Ugyanez a motívum megtalálható Tamási Áron *Síratnivaló székely* című elbeszéléseiben is:

Birtalannak balján Jóska feküdt, ki markával földet merített, s azt morzsolgatta, majd erejét megszagolta, s így szólt:

— Olyan bűza lenne benne, mint a templomi ének.

Honnan vette Tamási? El kell hinnem, hogy talán ő is Tonellitől: hiszen a székely író mint ifjú tiszt a *szegedi negyvenhatosok között járt a frontot!*

Juhász Gyula riportot írt 1924. június 22-én a makói elemi iskola vizsgájáról. Ebben írja:

Először olvasás van. Petőfi Sándor életét betűzik, lelkendezve, néhol akadozva, és a nagy ember alakja, sorsa mondatról mondatra nő, nő, a kiskőrösi bölcső ringásától a segesvári közös sír dübörgéséig... A hazafias lelkesedés... — rebegi a pöttön Kovács Kása Jani, mire az elnök úr szelíden megkérkezi:

— Hogy is van az, fiam? Nézd csak meg jobban egy kicsit!

— A hazafias lelkesedés — sivitja még nagyobb buzgósággal a gyerek.

— Lelkesedés, fiam, lelkesedés!

— A hazafias lelkesedés — törí ismét a nyelvét, és negyedszer is csak lelkesedés az...

Móra *Parasztjaim* című értekező prózájában, amely 1931-ben jelent meg, ezt az

epizódot, mint egy tanyai vizsgán tapasztalt emléket adja elő. Buborék Tallas Andriška Mátyás királlyá választásáról olvas — neki-szilajodva:

— Ekkor a haza Hunyadi Mátyást választotta királlyá fennkölt lelkesedéssel...

— Megállj! — akasztotta meg a tanító úr a három-aszatos hun utódot. — Nézd meg csak jobban azt a szót.

Andriška szót fogadott, és így igazította helyre magát:

— Felkönt lelkesedéssel...

A tanító úr összecsapta a kezét.

— Jaj, de szégyenlem magam, Andriška! Hát nem tudod te elővenni a szemétdet?

Íé hogy nem tudta, szegény kis szittya! Úgy elővette két bogár szemét, hogy majd kiülledt, még a nyelvcskáját is kilefentette nagy ügykezetében, s most már csakugyan ráhibázott az igazságra.

— Fölkönt leleskeléssel — vágta ki fennkölt lelkesedéssel.

Ez a példa arra is jó, hogy szemügyre vegyük a fontosabbat: *hogyan alakított Móra forrásán*. Juhász Gyula újságírói, riporteri föladatot végzett: színesen, de a valósághoz híven ragaszkodva leírta a makai vizsgát. Móra költött, de „a valóság párnáján álmolva”:

A készen kapott magot fantáziája és eredendő humorérzéke szerint fejlesztette tovább, sőt idősebb politikai ízt, ironiát is kevert belé. Míg Juhász nebulója kitar a lelkesedés mellett, Móra újabb tréfa-forrást lelt a szó további változtatásában, s a tanyai gyerek további gyötretése során újabb népetimológiaszerű olvasatot teremt: le-

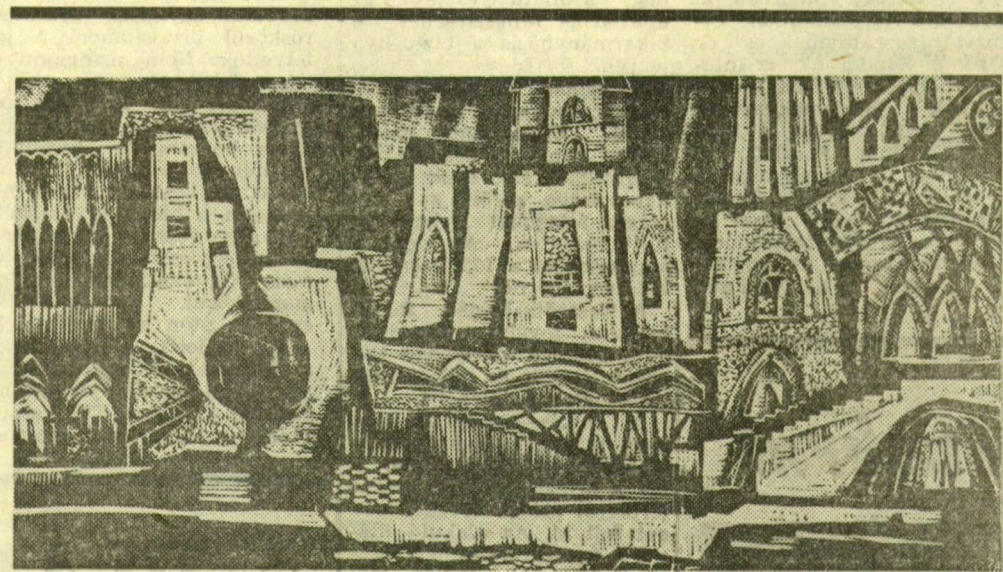
selkedés. Nemcsak jó szójáték ez Mórának, de kiválóan alkalmas mondani-
valója tartalmi elmélyítésére is: kifejezi, hogy a *lelkesedésre* még véletlenül sem tud ráhibázni szegény kis magyar, mert ez *számára idegen szó*; keres hát olyat még, ami neki értelmes! Mindezt Móra fokozza, hogy a *hazafias jelző* helyébe is olyat fundál ki, amely a jelzett szóhoz hasonlóan értelmetlen a népnyelv számára, és szintén alkalmas „értelmesség” alakításra.

A példákat szaporíthatnám. A *Harmadikon* című novella népek közötti barátságot ugyanazzal a példával hirdeti, mint Tömörkény a *Faj és felekezet* című tárcájában. A *Tápéi diplomaták* megtalálhatók György Lajos anekdotagyűjteményében — *Rátóti követek* címmel. Ugyanitt *Csalárd asszonyok* a címe annak, amit Móra kötetében *Az Asszonyok Tükréből* című írás visel. A *Hol termett az istenaldotta búza?* című írásban meg azt meséli el, amit Tömörkény *A tanyai ember Ág Illése* című cikkében. Móra itt éppen azt mutatja meg, hogy amit a kunagotai tarlón a kalászszedő Móri nénitől hallott, s mint a búza meséjét megírt, mennyire ősi közkinccse az *emberiségnek*.

Kitűnő ötlet volt ez tőle: a forma adekvát a tartalommal. Az Ág Illés história (hogy a tanyaiak Achilles történetét pár év múltán mint Ág Illés nevezetű huszárgyerekek kalandjait mesélik vissza), Tömörkény után újra való elmondása pontosan azt illusztrálja, amit az író egész írásával képviselt: a motívumok vándorlásának, tudatos írói alkalmazásának jogosságát.

S miközben magyarázta, meg is valóstította!

Péter László

CS. PATAJ MIHÁLY

SZEGEDI SZABADTÉRI

Fenékel ludít

JEGYZŐKÖNYVÖN KÍVÜL

Itt élek közöttük az 1600 forintommal, és mindent elvállalok, hogy föltornázzam 2000-ig. Zongorázni tanítom a botfülű gyerekeiket, s ahelyett, hogy sorba kidobálnám őket, mert tönkreverik a zongorámat, mosolygok a mamára: taníttatni kell a fiút, föltétlenül taníttatni. Kivételes tehetsége van a zenéhez. Ezt persze csak úgy jegyzőkönyvön kívül mondok, nehogy megírja.

Megépitették neki ezt a házat, négyemilliót adott rá az állam. Van itt kis szoba, nagy szoba, még nagyobb szoba. Tavaly idejött egy zöldbüfű népművelés szakos. Összecsapta a kezét: valóságos paradicsom! Attól függ kinek — mondtam neki. Nem értette. Szakköröket kell ide szervezni, meg mindenféle klubokat. Külön a fiataloknak, külön az öregeknek. Itt aztán lehet élni. És utána? — kérdelem tőle — ki takarítja ezt a rengeteg helyiséget? Mert takarítónom nincs, nem fér bele a költségvetésbe. A gondnok fűt, takarít, vigyáz a rendre, s még a székeket is összeszöngeli, ha szétrúgják a lakodalmások. Persze ezt is csak úgy magunk között. Mert maga elmegy, kint várja a Volga, de én az ócska bringámmal úgyse jutnék messzire. Nekem azután is itt lesz a kenyerem. Kenyerem? Ahogy vesszük. Tavaly decemberben bementam a csődöt. Ilyet még nem hallott ugye? Egyszerűen nem maradt pénzünk a bankban. Nem volt miből fizetni. A gondnoknak még kiszorítottam valahogy, mert három gyerek lóg a nyakán, de nekem már nem jutott. Szépen karácsonyoztunk, képzelheti. Most aztán mi legyen? Karácsonyfa nélkül, ajándék nélkül, egy üveg szilveszteri bor nélkül? A fiam is Jézuska ajándéka,

karácsony másnapján született, s most ünnepeltük volna a harmadik születésnapját.

Lenyeltem a szégyenkezést, átmentem ide a szomszédba Gombár Imréhez. Vártam, míg az asszony kilábatlankodott a konyhából.

— Ötszáz forint kéne Imre bátyám.

— Ötszáz?! — forgatta a szemét, mintha ilyen nagy pénz egy csomóban sose látott volna. Előtte két héttel a tész-vacsorán szemem láttára tépett három darabba egy százforintost.

— Azt mondjátok, nem merem elszárgatni?

Senkise mondta. Csak mikor darabokban volt, jegyezte meg az egyik ember:

— Ezt még éppen összeragaszthatod, a bank beváltja.

— Hogy ezt beváltja? — és szétaprította olyan apróra, hogy kétnapi munkával se rakhattuk volna össze.

— Szóval nincsen?

— Hát ugye...

— Érttem, Imre bátyám. Ha nincs, akkor nincs.

Még egy helyen próbát tettem. Ez a másik szomszéd már egyszer kisegített a bajból. Fölfogadtam egy harki brigádot. Hozták a Marica grófnót, bíztam a sikerben. Egy-két jobb név is volt a plakáton, igaz az előadásra már nem jutott belőlük. Arra viszont nem számítottam, hogy aznap este a két Latabárt mutatják a televízióban. Nekem meg fizetni kellett, mert előre lekötötték a gázsit. Alig zörgött valami pénz a kasszában. A szervező türelmetlenkedett: kérem a művészek föl vannak háborodva. Nem vagyunk szatócok, hogy hitelezünk.

Szalmáéknel világitott az ablak, bezörgtettem.

— Csak most az egyszer segítsenek rajtam.

— Mennyi köll?

— Háromezer.

A szemük se rebent. Az ember a belső zsebéből le-

számolt huszanhét darab százast. Aztán odaszólt az asz-

szonynak — adjál ide a bukszádból háromezszázat.

Annyit se kérdeztek, mikor hozom vissza. De nem írja meg? Errefelé csupa földieper a határ. Akkor a kert, mint ez a szoba. De a földből ezresek nőnek ki. Csak lehajolnak érte. Utána begyűrök bukszába, kabátzsebembe, tisztíruha alá a szekrénybe, tán soha nem veszik számba, mennyi van összesen. Ha kell valamire, motorra, házra, autóra a gyerekeknek, kihúzzogatják ahonnan eszükbe jut.

Szóval mentem Szalmáékhoz. Nem akartam másodszer is hozzájuk fordulni. Dehát rákényszerültem. Szalma meghallgatott, hümmgetett, még borral is kínált.

— Nem jól gazdálkodik maga fiatalember. Négy hónapja adtam háromezret.

— De azt nem nekem adta, hiszen elmagyaráztam. A kultúrháznak kölcsönzött, az államnak.

— Lehetséges — mondta Szalma, de láttam rajta, úgysem hiszi. — A férfiembernek családostól léte érteni köll a pénzhez. Hazudhatnám magának, hogy nincsen. Pedig hát van — s csak úgy találokra a kabátzsebébe nyúlt. Egy marék papírpénzt lökött az asztalra. — Több is van. — A kezem mozdult az asztalon, szorítani kellett, nehogy utánakapjon.

— De nem adok. Mégse adok. Mindenki abból éljen, amit megkeres. Én is abból éltem egész életemben.

Úgy ültünk szenteste egy kopasz fenyő körül, s a kisfiam a gondnokhoz kérdéskedtet be karácsonyfát bámult. Az én szüleim messzire laknak innen, maguk is segítségre szorulnának. A feleségem városi lány, apja-anyja ellenezte, hogy hozzámkösse magát. Másoda örömről lett volna, ha most beállít az unokával és enni-inni kér.

utakkal, ezüstvonattal.

Ugyanis aztán felvász...

— Felvásárolja majd a terveket. Valuta?

— Ezúttal forint. Jó?

— Jó, csak legyen. De Önnek ugye van?

— Legyen nyugodt, igazgató úr, van. A következő szint a családi élet. Belváros, ruhaszalon, mosolygó hölgyek neglizséjében viasz-

ból. Nejem, született...

— Persze, hogy született. Kész? Vagy vannak még további szintek?

— Sok üveg, üveg... Persze, hogy vannak. Például a következő szint olcsó lesz, csupa műanyag. Ugye érti, mért?

— Kérem, ez minket nem érdekel. Műanyag, az műanyag, majd meg tetszik jelölni a fajtákat, a kivittelt és főként a valutát.

— Megint csak forint. Fel tudnak egyébként erre a szintre szállítani egy autót?

— Ha a torony négy lábba lesz, majd az egyik lábba beszerelünk egy teherfelvonót, akkor megy.

— Mind a négy lábba. Ne kíméljük a költségeket. Namármost egy szint lesz még világtérképpel, mondjuk platinából, drágakő-berakással az olyan nagyobb városoknak, mint Bécs, Róma, Párizs, München, ahonnan csemp...

— Csempét is adhatunk. Aztán?

— Aztán az utolsó szint, a torony csúcsa. Kis apart termecskét képzelek el, benne kicsiny családi házacska, nyaraló, moterosónak, satöbbi, és egy kicsiny-kicsiny, picinyke lángossütő bódé.

Valuták?

— Igen, az utolsó előtti szint valuta, sokféle valuta, de mind konvertábilis, a csúcs, hazafiasan, forint.

Az igazgató elégedetten hátradől:

— Akkor meg is volnánk.

— Köszönöm — mondotta Temérdek Tódor, majd szemé sarkában néhány könny-

cseppet szétmorzsolva felsőhajtott: — Istenem, ha meg-gondolom, hogy ez az emlékmű életem harminc esz-

tetejének iparkodását tárja majd az utókor elé! Harminc kemény esztendő!

— Látja — válaszolta az igazgató — ezen még gondolkodnunk kell. Bankunk egyelőre még a legfizetőké-

pesebb ügyfélnek sem tudja biztosítani az utókort. De talán csinálhatunk valamit. Ha megfelelő összeget tesz-

szék elhelyezni erre a célra, annak kamataiból újság-, rádió- és televízió-hirdeté-

sekben hívhatnánk fel a figyelmet nagybecsű emlékműve látogatására.